

Journal of Environmental Research

Vol. 14, No. 28, Autumn & Winter 2024

Journal Homepage: www.iraneiap.ir
Print ISSN: 2008-9597 Online ISSN 2008-9590

The Challenges of Applying the Principles of Environmental Law to the Implementation of Oil Contracts in the Light of the Convention on Transboundary Environmental Impact Assessment

Faezeh Amjadian¹, Fathollah Rahimi ^{*2}, Ismail Shahsvandi³, Mojtaba Asgharian⁴

1. PhD student in Public International Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Assistant Professor of International Law, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Assistant Professor of Law, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran.
4. Assistant Professor, Faculty of Law and Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran

DOI: 10.22034/eiap.2024.191710

Document Type
Research Paper

Received
2023/03/11

Accepted
2024/01/01

Abstract

Creating sensitivity towards the environment is one of the new concerns of human society, which has gradually turned into a political matter by entering the legal and international arenas. This research has been compiled with the practical purpose of examining the challenges of applying the principles of environmental law to the implementation of oil contracts in the light of the Transboundary Environmental Impact Assessment Convention and based on a field research. In this descriptive-analytical research, after library studies, field data have been collected with observation tools, documents and international opinions, which includes the qualitative method. Commitment to care requires governments to prevent transboundary pollution. Of course, this does not mean that they guarantee that no environmental damage will be caused to other countries. The commitment of governments in this regard is a commitment by means of which sufficient measures are taken to prevent cross-border damages. The concept of the principle of payment by the polluter is based on a simple legal logic that the agent of an activity or action that benefits something must also bear the losses caused to the environment. This principle has a very wide scope and has been mentioned in the legal systems of many countries with slight differences, although this principle has been accepted and implemented more prominently in international environmental law than other legal fields.

Keywords: Environmental rights; Environmental Impact Assessment Convention; Petroleum contracts

* Corresponding author:

Email: Rahimif_law@yahoo.com

Introduction

In recent decades, environmental changes have created major challenges in relation to human security in the world. The environment has always been a special concern of humans and the reason for this is that humans have been considered as an element of nature since the beginning of creation and have had a special connection and interest with their surrounding environment. With the advancement of technology and the industrialization of all societies, sometimes human activities cause serious damage to the environment, which can be dangerous for the future of the human race. Creating sensitivity towards the environment is one of the new concerns of human society, which has gradually turned into a political matter by entering the legal and international arenas.

Protecting the environment is a response to one of today's needs of the society to preserve more of the environment and respect public rights, and the destruction of the environment is the result of social inequalities and wrong uses of nature and is one of the factors of weakening human rights. Today, the obligation to compensate for environmental damages based on the general rule of International responsibility has been identified as a basic principle in the direction of protecting and protecting the environment. The need to protect and protect the environment is important to the extent that the traditional international responsibility regime based on fault and wrongdoing is shaky and since a few decades ago, international responsibility resulting from non-prohibited actions was proposed by the International Law Commission and led to the approval of two drafts in 2001. And 2006 in the field of prevention and compensation of transboundary damages caused by dangerous activities are not prohibited.

Environmental impact assessment is very well known among environmental professionals and policymakers, as it is the first tool of modern environmental policymaking. In a preliminary and short definition, environmental impact assessment is a process to evaluate the possible effects of a proposed activity or project on the environment. Transboundary environmental impact assessment performs the same process for an activity or project that affects several countries and all those countries participate in the assessment. Its root is in domestic law, especially the US National Environmental Policy Act of 1969, whose provisions and conditions constitute the original model for environmental impact assessment around the world. From the very beginning of the prediction of this process, positive and negative suspicions were raised about it. In spite of criticisms that consider environmental impact assessment to have a negligible effect in dealing with environmental degradation, legislators, policymakers and environmental management planners have accepted this as a fundamental and worthy part of their environmental regulation system.

Since the adoption and implementation of the Espoo Convention, this convention has been revised and revised twice, the first amendment of which was approved on February 27, 2001 and was implemented on August 26, 2014. The second amendment of this convention was approved in 2004 and entered into force on October 23, 2017. One of the most important articles stated in the amendment of the convention was the right of non-member countries of the European Union and member of the United Nations to participate in this convention. In general, by examining the articles of the SPO Convention, some of the most important parts of this convention can be seen as informing downstream countries of possible damage, preparing documents related to environmental impact assessment, negotiating between the involved countries, and deciding on project implementation.

The purpose of the convention is to manage such situations through cooperation between countries before any action is taken. This assessment should be applied in a non-discriminatory manner to all projects covered by the Convention. For this convention to function properly, governments must have a system of national environmental impact assessment procedures that allow external actors to enter. In Annex 1 of the Convention, the list of activities that need to be assessed is listed and the assumption of the Convention is that they have a potentially significant transboundary harmful effect and the process of their assessment should be initiated. If the State of origin does not initiate an assessment, the States concerned should discuss whether to conduct an assessment. If the discussion does not reach a conclusion, each government has the right to request the formation of a commission of inquiry, in which a team of experts will give an opinion on whether the activity in question has a significant harmful transboundary effect or not. Regarding the activities not listed in Annex 1, under normal circumstances, it is not necessary to carry out an environmental impact assessment, unless it is proved that there are special conditions.

Research Method

In this descriptive-analytical research, after library studies, field data have been collected with observation tools, documents and international opinions, which includes the qualitative method. Commitment to care requires governments to prevent transboundary pollution.

Results

The main goal of international environmental law is to prevent damage to the environment, because most losses are irreparable and there are inherent limitations in the methods of compensation for such damages. In order to achieve this goal, several environmental principles and rules have been formed, which create different requirements depending on the repetition in the procedure of governments and international documents. Among these things is the environmental impact assessment for the activities and projects proposed by countries that affect the environment of other countries.

Although the non-stipulation of environmental principles in oil contracts is not considered as a condition for the validity of the contract, first of all, the oil contract is in accordance with the assumption stipulated in the second hypothesis due to the lack of compliance with the text of the contract with the purpose of turning it from an obligation into a flawed and incomplete contract. and secondly, the non-stipulation of environmental principles does not cause environmental obligations to fall due to the fact that it has no effect on the responsibilities of the parties to the contract in complying with environmental regulations, both in the upstream and downstream sectors, because even in the responsibility outside the contract, whenever the act or If the current abandonment causes a loss that can be documented by the act or omission of the party or parties to the oil contract, the parties to the contract are required to fix the damage and compensate for the loss. Nevertheless, despite the fact that not including environmental principles in oil contracts does not affect the responsibilities of the parties to the contract in complying with environmental regulations, it is considered harmful due to the fact that the limits and responsibilities of the parties are not specified, especially in matters related to the prevention of oil pollution, because Oil contracts are mandatory documents containing rights and obligations between natural or legal persons, whether domestic or foreign, for the implementation of an oil project, and the parties consider themselves bound to implement it. In other words, in an important contract such as an oil contract, it is necessary to define the responsibilities of each of the parties to the contract with a schedule and a specific performance guarantee. Specifying the responsibility of each of the contract parties in complying with environmental regulations in oil contracts, in the sense of recognizing the potential victim, specifying the responsibility of the polluter and most importantly facilitating the legal process in favor of the victim and realizing his rights in terms of receiving compensation and Or it is a return to the previous situation, because by specifying the responsibility of the employer or the oil contractor company in the text of the contract, the ability to cite and appeal to it in the courts as one of the evidences to prove the claim increases when the fault of the polluter is established.

چالش‌های اعمال اصول حقوق محیط‌زیست بر اجرای قراردادهای نفتی در پرتو کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست فرامرزی

فائزه امجدیان^۱، فتح‌الله رحیمی^{۲*}، اسماعیل شاهسوندی^۳، مجتبی اصغریان^۴

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. استادیار حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.
۴. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱

تاریخ وصول مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

چکیده

ایجاد حساسیت نسبت به محیط‌زیست، از دغدغه‌های جدید جامعه بشری محسوب می‌شود که به تدریج و با ورود به عرصه‌های حقوقی و بین‌الملل، به امری سیاسی تبدیل شده است. این پژوهش با هدف کاربردی بررسی چالش‌های اعمال اصول حقوق محیط‌زیست بر اجرای قراردادهای نفتی در پرتو کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست فرامرزی و بر مبنای یک پژوهش میدانی تدوین شده است. در این پژوهش توصیفی-تحلیلی، پس از مطالعه‌های کتابخانه‌ای، داده‌های میدانی با ابزار مشاهده، اسناد و آرای بین‌المللی گردآوری شده است، که روش کیفی را در بر می‌گیرد. تعهد به مراقبت اقتضاء می‌کند تا دولت‌ها از آلودگی‌های فرامرزی پیشگیری کنند. البته به این معنا نیست که تضمین دهند که هیچ‌گونه خسارت محیط‌زیستی به سایر دول وارد نشود. تعهد دولت‌ها در این خصوص یک تعهد به وسیله است که بر اساس آن تدابیر کافی برای پیشگیری از خسارات فرامرزی اتخاذ می‌شود. مفهوم اصل پرداخت توسط آلوده‌ساز بر یک منطق ساده حقوقی استوار است که عامل یک فعالیت یا اقدام که سود چیزی را می‌برد باید زیان‌های ناشی از آن به محیط‌زیست را نیز متقبل گردد. این اصل حوزه بسیار گسترده‌ای دارد و در نظام‌های حقوقی بسیاری از کشورها با اندکی تفاوت به آن اشاره شده است، گرچه این اصل در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست برجسته‌تر از سایر رشته‌های حقوقی مورد قبول افتاده و اجرایی‌تر شده است.

کلیدواژه‌ها: حقوق محیط‌زیست، کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست، قراردادهای نفتی

سرآغاز

جهت حمایت و حفاظت از محیط‌زیست مورد شناسایی واقع شده است (Ortega, Brewer & Iking, 2021). لزوم حمایت و حفاظت از محیط‌زیست تا بدان میزان مهم است که رژیم مسئولیت بین‌المللی سنتی مبتنی بر تقصیر و ارتکاب عمل خلاف، متزلزل و از چند دهه پیش مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع نشده توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل مطرح و منجر به تصویب دو طرح پیش‌نویس ۲۰۰۱ و ۲۰۰۶ در زمینه پیشگیری و جبران خسارات فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک منع نشده شده است (Shahhosseini & Mashhadhi, 2016). براساس این نظریه، برای اثبات ورود خسارت به محیط‌زیست نیازی به وجود رابطه سببیت میان اعمال خلاف و خسارات وارده نیست و به صرف وقوع خسارت، عامل زیان مکلف به جبران خسارت می‌باشد. هدف کمیسیون حقوق بین‌الملل از طرح این ایده، فراهم آوردن مبنایی جبرانی برای فعالیت‌هایی است که در عین داشتن عوارض زیان‌بار، از نظر اجتماعی کاملاً سودمند و ضروری هستند (Cole et al., 2022).

ارزیابی اثرات محیط‌زیست در بین متخصصان و قاعده‌گذاران محیط‌زیست بسیار شناخته شده است، چرا که اولین ابزار قاعده‌گذاری محیط‌زیست مدرن است (Young, 2019). در تعریفی مقدماتی و کوتاه، ارزیابی اثرات محیط‌زیست، فرایندی برای ارزیابی آثار محتمل یک فعالیت یا پروژه پیشنهادی بر محیط‌زیست است (Salari, 2020). ارزیابی اثرات محیط‌زیست فرامرزی همین فرایند را برای فعالیت یا پروژه‌های انجام می‌دهد که چند کشور را متأثر می‌سازد و همه آن کشورها در انجام ارزیابی مشارکت می‌کنند. ریشه آن، در حقوق داخلی و به خصوص قانون سیاست محیط‌زیست ملی ایالات متحده مصوب ۱۹۶۹ است که مفاد و شرایط مندرج در آن، تشکیل‌دهنده مدل اصیل ارزیابی اثرات محیط‌زیست در سرتاسر دنیاست (Deng et al., 2022). از همان ابتدای پیش‌بینی این فرایند، ظن مثبت و منفی نسبت به آن مطرح شد. به رغم نقدهایی که ارزیابی اثرات محیط‌زیست را دارای اثر ناچیز در مقابله با تخریب محیط‌زیست می‌دانند، قانون‌گذاران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مدیریت محیط‌زیست در نظام قاعده‌گذاری محیط‌زیست خود، این امر را به عنوان بخشی اساسی و قابل تامل پذیرفته‌اند (Soheili & Babakhani Jezi, 2021). از مزایای ارزیابی اثرات محیط‌زیست می‌توان به کاهش یا کنترل

در دهه‌های اخیر تغییرات محیط‌زیستی، چالش‌های اساسی را در ارتباط با امنیت انسانی در جهان ایجاد کرده است. محیط‌زیست همواره مورد توجه خاص بشر بوده و علت آن این است که بشر از ابتدای خلقت به عنوان عنصری از طبیعت قلمداد می‌شده و پیوند و علاقه خاصی با محیط پیرامون خود داشته است (Kefaiyar & Mirzapour, 2021). با پیشرفت تکنولوژی و صنعتی شدن تمامی جوامع، گاهی فعالیت‌های انسانی باعث وارد آمدن صدمات جدی به محیط‌زیست می‌شود که این صدمات می‌تواند برای آینده نسل بشر خطرناک باشد (Porhashmi & Tayibi, 2021). ایجاد حساسیت نسبت به محیط‌زیست، از دغدغه‌های جدید جامعه بشری محسوب می‌شود که به تدریج و با ورود به عرصه‌های حقوقی و بین‌الملل، به امری سیاسی تبدیل شده است (Farhadi & Razmi, 2017: 95). حاصل این موضوع، تشکیل بخش‌هایی در سازمان‌های جهانی و ایجاد سازمان‌های بین‌المللی همچون برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد، اتحادیه بین‌المللی حفاظت از محیط‌زیست، صندوق جهانی طبیعت، سازمان غیردولتی صلح سبز و نیز تشکیل کنوانسیون‌های محیط‌زیستی و انعقاد معاهدات بین‌المللی در سراسر دنیا با رعایت مصالح و پیوست‌های محیط‌زیستی بوده است (Fan et al., 2022). یکی از چالش‌هایی که همواره صنعت نفت با آن روبه‌رو است وابستگی اقتصاد کشور به نفت است و اگر این باور در کشور تغییر کند بخش عمده‌ای از چالش‌های اجتماعی و محیط‌زیستی نیز قابل حل است. امروزه طرز تلقی ما این است که حقوق بین‌الملل محیط‌زیست از سال ۱۹۹۰ از رکود خارج شده و روند تحول خود را طی نموده و کماکان در مسیر توسعه قرار دارد (Porhashmi & Tayibi, 2021: 76). این توسعه محصول گمانه‌زنی‌ها و مخاطراتی است که ساکنین زیست کره را به تکاپو واداشته تا در جهت همکاری‌های بین‌المللی قدم‌های مؤثری بردارند (He et al., 2020).

حفظ محیط‌زیست، پاسخ به یکی از نیازهای امروز جامعه برای نگاهداری بیش‌تر از محیط‌زیست و رعایت حقوق عمومی است و تخریب محیط‌زیست معلول نابرابری‌های اجتماعی و استفاده‌های غلط از طبیعت و یکی از عوامل تضعیف حقوق انسان‌ها است. امروزه التزام به جبران خسارات محیط‌زیست بر اساس قاعده عام مسئولیت بین‌المللی، به عنوان اصل مبنایی در

محیط‌زیست دریایی خزر به جهت بسته بودن محیط آن و انباشته شدن آلاینده‌های مختلف به نوعی دریای خزر را با بحران اکولوژیک روبه‌رو نموده است (Tavakli, 2018). حقوق محیط‌زیست به منظور ظهور مصادیق و مشکلات تازه در دنیای صنعتی امروز رشته جدید از مباحث حقوق را تشکیل می‌دهند و به دلیل اهمیت این موضوع بسیج جهانی نیز در قرن اخیر بر آن شده تا اقدامی بزرگ برای حفظ محیط‌زیست در قوانین موضوعه خود داشته باشد. هوشیاری کشورها در فاجعه محیط‌زیست قرن حاضر به اصول اعلامیه‌های استکهلم برمی‌گرداند که در حقیقت اولین نشست رسمی جهانی در زمینه حفاظت از محیط‌زیست بود. حقوق محیط‌زیست شاخه‌ای از علم حقوق است که مطالعه قواعد و حقوقی موجود در زمینه محیط‌زیست طبیعی و انسانی می‌پردازد. حقوق محیط‌زیست علاوه بر تحت پوشش قرار دادن تمام رشته‌های مختلف حقوق، مانند حقوق مصرفی، حقوق عمومی و حقوق بین‌الملل، شامل آن دسته از حقوق است که سعی دارد مفهوم محیط‌زیست را در تمامی قسمت‌های حقوقی وارد کند. مبحث حقوق محیط‌زیست به منظور ارایه راهکارهای اجرایی برای حفاظت و بهره‌برداری صحیح از منابع مطرح می‌شود (Nawafiezabadi et al., 2016). یکی از اهداف حقوق محیط‌زیست تعادل اکولوژیک طبیعت در رابطه با فعالیت‌های انسان است. بنابراین حقوق محیط‌زیست فعالیت‌های انسان‌ها را بر روی عناصر و محیط‌های طبیعی تعریف و سازمان می‌بخشد و کیفیت زندگی بشر را تضمین می‌نماید. حقوق محیط‌زیست با علوم مختلف محیط‌زیست، دیدگاه‌ها و فلسفه توسعه ارتباط دارد و به واسطه ارتباط تنگاتنگ با علوم و تکنولوژی عمیقاً تحت تاثیر آن‌ها قرار گرفته است. به طور کلی محیط‌زیست را می‌توان استحقاق محیط زندگی سالم، برخورد از استانداردهای رو به رشد زندگی و برخورداری از محیط‌زیست در مقابل جنبه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی تعریف کرد. در صورت اثبات چنین حقی برای بشر و بالاخص در صورت لحاظ نمودن آن به عنوان مصداقی از حقوق بشر، ضرورت حمایت از آن به وسیله نهادهای الزام‌آور حقوقی روشن خواهد بود. اثبات چالش‌های اصول قواعد محیط‌زیست در قراردادهای نفتی مستلزم تعریفی دقیق از زیان دیده در خسارات محیط‌زیست ناشی از آلودگی نفتی، مسئولیت‌های ناشی از خسارات مذکور، وظایفی که طرفین قرارداد نفتی در انجام تکالیف خود بر گرفته از کنوانسیون‌های بین‌المللی و تعهدات مندرج در متن قرارداد نفتی

اثرات محیط‌زیست ناشی از اقدامات انسانی، افزایش مشارکت مردم در فرایند تصمیم‌گیری و کمک به دولت‌ها در اتخاذ تصمیمات بهتر اشاره کرد. برای ارزیابی اثرات محیط‌زیست سه مرحله ذکر شده است (Drinwak, 2016). الف. تصمیم‌گیری در مورد نیاز به انجام ارزیابی اثرات محیط‌زیست فعالیت‌های پیشنهادی، ب. محدوده انجام ارزیابی اثرات محیط‌زیست و روش‌های ارزیابی آن، ج. تصمیم‌گیری نهایی در مورد ارزیابی‌های محیط‌زیست. این ارزیابی‌ها با چالش‌هایی همراه است. از نظر وود در سال ۱۹۹۷ یکی از علل ناتوانی ارزیابی اثرات محیط‌زیست پروژه‌ها و برنامه‌های انسانی تفاوت بین قوانین داخلی کشورها در ارزیابی اثرات محیط‌زیست است (Ali Oghli et al., 2018). مشکل دیگر در سیاست‌های ارزیابی اثرات محیط‌زیست، تجزیه و تحلیل نادرست و ناقص آسیب‌های محیط‌زیست فرامرزی است. به طوری که در صورت عدم شفافیت از تعریف آسیب محیط‌زیست هدف ارزیابی در مورد مسایل محیط‌زیست به تصمیم‌گیرنده به درستی منتقل نمی‌شود (Salari, 2020). در دهه‌های گذشته محیط‌زیست و تاثیر فعالیت‌های انسانی به خصوص در نواحی مرزی مورد توجه جدی قرار گرفته است. به طوری که کشورها جهت همکاری در سطح بین‌المللی و ایجاد قواعد و مقررات حقوقی مبادرت به تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی نمودند که از جمله آنها می‌توان به کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست مرزی (کنوانسیون اسپو) و پروتکل مربوط به پیمان قطب جنوب در مورد حفاظت از محیط‌زیست (پروتکل قطب جنوب) اشاره کرد (Firozpur, 2020).

مبانی نظری

مسأله مبهم و مدنظر ما در این مقاله، ابعاد و وضعیت حمایت از حقوق محیط‌زیست در سیاق فرامرزی است. در این قسمت به تعریف حقوق محیط‌زیست و ماهیت آن، تاریخچه معاهدات، تعریف آلودگی و... پرداخته می‌شود.

حقوق محیط‌زیست

در هیچ یک از اسناد بین‌المللی تعریفی از محیط‌زیست ارایه نشده است اما می‌شود این گونه تعریف کرد که محیط‌زیست عبارت است از مجموعه «تمامی شرایط خارجی تاثیرگذار بر زندگی، رشد و بقا یک موجود زنده» (الکساندر) حساسیت و شکنندگی

دریابا شوند (Hakimzadeh Khoi & Asadzadeh, 2019).

• مفهوم قراردادهای نفتی

مهم‌ترین عنصر در شکل‌دهی و مدیریت هر قراردادی بحث رابطه موجود میان طرفین قرارداد است. برقراری ارتباط حرفه‌ای و سازنده با پیمانکار عامل اصلی در موفقیت قرارداد و دستیابی به اهداف طرفین قرارداد است. هدف مدیریت روابط، حفظ ارتباط‌های میان طرفین در وضعیت سازنده است، به طوری که فهم دوجانبه بر روابط آنها حاکم باشد و تا جایی که امکان دارد در موقعیت توافقی یا بروز اختلاف قرار نگیرند. البته این مساله به معنای اظهار عدم مطلوبیت یا اعتراض به عملکرد نامناسب نیست بلکه به این معنا است که مسایل را می‌توان در یک فضای مشترک و با همکاری یکدیگر مرتفع نمود. مدیریت قراردادی، فرآیندی است که به وسیله آن طرفین قادر خواهند بود تا تعهدات قراردادی خود را بشناسند و رویدادها و نیازهای آینده خود را پیش‌بینی نمایند و در صورت وقوع چنین رویدادهایی، آنها را مدیریت کنند. قراردادهای برای این طراحی می‌شوند تا به توافق طرفین صورت خارجی دهند به عبارت دیگر مطابق قرارداد، وظایف و ریسک‌های موجود و قابل پیش‌بینی را میان یکدیگر توزیع کنند. از آنجایی که در صنعت نفت اغلب مالکین منابع اقدام به انتخاب نوع قرارداد می‌کنند، احتمال پیچیدگی و بروز ریسک‌های متعدد بیشتر است. همان‌طور که می‌دانیم تفاوت در توزیع ریسک میان طرفین یک قرارداد نفتی می‌تواند به تغییر نوع قرارداد بینجامد.

• بهره‌برداری نفتی و حفاظت از محیط‌زیست

عدم تعادل موجود بین تولید نفت و رعایت مقررات محیط‌زیستی، برخاسته از تعارض منافع و اشتیاق به سود حداکثری است. از لحاظ تاریخی و به رغم جذابیت تئوری مشارکت و یا توزیع متناسب بین شرکت نفتی خارجی و دولت میزبان، از دیدگاه شرکت‌های نفتی خارجی تامین منفعت به عنوان هدف اصلی تلقی می‌شود و این تامین منفعت جز در قالب ثبات معاملاتی متصور نمی‌باشد. ثبات به این معناست که شرکت نفتی خارجی سرمایه‌گذار در فضای حقوقی، مالی و اقتصادی قرار گیرد که انجام عملیات اکتشاف، توسعه، تولید، استخراج و انتقال نفت و گاز به پایانه‌ها و نهایت این که عرضه آن به بازار فروش متضمن منافع مالی ثابت و قابل پیش‌بینی برای وی باشد. در مقابل دولت

بر عهده دارند، است. به عبارت دیگر با تحقق عنصر عینی مسئولیت که همان «تقض تعهد» است ضرورت دارد مشخص شود که آیا خسارات وارده بر محیط‌زیست باید محدود به خسارت وارده بر انسان و اموال وی گردد یا این که به طور مطلق شامل هر گونه خسارتی است که به وسیله آلودگی نفتی بر انسان و محیط‌زیست وارد می‌شود.

- ماهیت حقوق محیط‌زیست

محیط‌زیست، دارای ماهیتی دو بعدی است. بدین ترتیب که حق بر محیط‌زیست، هم بعد فردی دارد و هم بعد جمعی. بعد فردی حقوق محیط‌زیست، حق هر قربانی تخریب محیط‌زیست است که از تمامی فعالیت‌های مخرب محیط‌زیست جلوگیری کرده، خود نیز از آن خودداری کند. حق جمعی نیز نشان‌گر وظیفه‌ی دولت‌ها در مشارکت در همکاری‌های بین‌المللی و یا کمک به این همکاری‌ها برای حل مسائل محیط‌زیست در سطح جهان است. بعد جمعی حق بر محیط‌زیست، بیانگر این واقعیت مهم است که تمام دولت‌ها و دیگر بازیگران در عرصه بین‌المللی، باید منافع نوع بشر را به منافع فردی مقدم دارند (Mansoorkhani et al., 2018).

- تعریف آلودگی محیط‌زیست

اصطلاح آلودگی مشتق از کلمه یونانی پلوتوس است که از معنای ناپاکی گرفته شده است. بنابراین منظور از آلودگی عبارت است از فرآیندی که باعث افزودن مواد مضر یا کثیف به زمین، هوا، آب، محیط و غیره شده، به طوری که برای استفاده بهینه نامطلوب باشد. اصطلاح آلودگی و یا خسارت آلودگی، اغلب به جای خسارات محیط‌زیست استفاده می‌شود، اما می‌تواند مفهوم گسترده‌تری داشته باشد (Khalatbari et al., 2016). عمده‌ترین منبع آلودگی دریابا، نفت و فرآورده‌های نفتی است. آلودگی نفتی دریایی گاهی از نشت نفت از سازه‌های دریایی هنگام اکتشاف و بهره‌برداری، نشت نفت محموله و یا سوخت کشتی‌ها در دریا، رهاسازی سازه‌های دریایی و گونه‌های مهاجم ناشی از رسوبات نفتی دریابا ایجاد می‌شود. به صورت کلی آلودگی ناشی از نفت در دریا با مواد نفتی به دو قسم تقسیم می‌شود: ۱. آلودگی ناشی از کشتیرانی؛ ۲. آلودگی دریابا ناشی از فعالیت در بستر دریا: تاسیساتی که در بستر دریابا به منظور اکتشاف و بهره‌برداری ایجاد می‌شود، ممکن است موجب آلودگی

اجرای یک طرح، در قالب «ارزیابی آثار محیط‌زیست» صورت می‌گیرد (Ziyai & Rashidi, 2021). به عبارتی دیگر، ارزیابی آثار محیط‌زیست بخشی از کار تصمیم‌گیری برای انجام فعالیت‌هایی است که احتمال آسیب محیط‌زیست در آن‌ها وجود دارد و با هدف شناسایی آثار آن پروژه‌ها بر سلامت انسانی، محیط‌زیست و رفاه مردم انجام می‌شوند (Savarsi, 2017).

- تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست

ارزیابی آثار محیط‌زیست نه یک اصل مستقل، بلکه جزیی انکارناپذیر از سایر اصول حقوقی محیط‌زیست است. چنان که لازمه انجام تعهد دولت‌ها به اصل پیشگیری از آسیب محیط‌زیست فرامرزی که نوعی تعهد به تلاش مقتضی و مراقبت را برای دولت منشأ آسیب قرار می‌دارد، آن است که قبل از اجرای طرح‌ها و اقدام‌های واردکننده خسارت، با انجام روش‌های علمی، آثار محیط‌زیست احتمالی آن‌ها به طور کامل مورد ارزیابی قرار گیرد. علاوه بر این، اصل همکاری نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول شکلی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، دربردارنده تعهدهای دولت‌ها به اطلاع‌رسانی، مشورت و ارزیابی آثار محیط‌زیست است (Takano, 2018). به عبارت دیگر، نخستین گام در همکاری به منظور پیشگیری از آسیب محیط‌زیست فرامرزی، بررسی آثار پروژه یا اقدام برنامه‌ریزی شده بر محیط‌زیست بوده و در صورت اثبات احتمال ایجاد آسیب مهم، سایر اقدام‌ها مانند اطلاع‌رسانی و مشورت ضرورت می‌یابد. همچنین تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست یکی از پیش‌شرط‌های لازم برای تحقق توسعه پایدار محیط‌زیست را تشکیل می‌دهد، زیرا توسعه پایدار، به معنای «توسعه‌ای که نیازهای نسل حاضر را بدون لطمه به توانایی نسل‌های آینده در تامین نیازهای خود، برآورده سازد»، زمانی تحقق می‌یابد که آثار محیط‌زیست طرح‌ها و اقدام‌ها و میزان تاثیر آن‌ها بر حقوق نسل‌های حاضر و آینده معین شود. به بیان ساده‌تر، ارزیابی آثار محیط‌زیست تعهدی غیرقابل تفکیک از سایر اصول حقوق محیط‌زیست و مقدمه‌ای برای اجرای صحیح آنها است. به همین دلیل از آنجا که در خصوص ماهیت و قلمروی اجرای این مفهوم تردیدهایی وجود داشت، رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری در برخی آرا به تشریح آن پرداخته است (Ziyai & Rashidi, 2021).

میزبان نیز در مقام حفظ منافع ملی قرار داشته و در این راستا نظارت دقیق بر انعقاد قراردادهای نفتی و نحوه اجرای آن را در راستای اعمال حاکمیت ملی خود بر منابع زیرزمینی می‌داند و بر این اساس سعی در تدوین ساختاری می‌نماید که نسبت به تامین منافع از طریق نظارت بر اجرای قراردادهای نفتی و امکان فسخ قراردادها اقدام نماید (Abdulahi, 2007). در عین حال، الزام به رعایت استانداردهای محیط‌زیستی در قراردادهای نفتی، بر این تعارض منافع می‌افزاید و بدین ترتیب اساساً این سؤال به وجود می‌آید که مسئولیت اجرای قواعد محیط‌زیستی در قراردادهای نفتی برعهده کدام یک از طرفین قرارداد است و هزینه اجرای آن را باید کدام یک از طرفین پرداخت نماید و از چه ابزارهایی باید برای استقرار و نهادینه کردن آن در قراردادهای نفتی سود جست تا همچنان شاهد ثبات معاملاتی در فعالیت اقتصادی حوزه نفتی باشیم و هر یک از طرفین خود را مغبون در مشارکت ندانند.

در حقوق ایران مدیریت حفاظت محیط‌زیست به دلیل تاکید بند «ط» ماده (۸) قانون مدیریت خدمات کشوری (۱۳۸۶/۷/۰۸) بر حاکمیتی بودن آن، برعهده دولت قرار گرفته است. با توجه به اصل پنجاهم قانون اساسی حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات روبه رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است (Faradi, 2019). قوانین تصویب شده در پاسداری و مراقب از محیط‌زیست متعدد و فراوان است و قانون‌گذار هر چند بسیار پراکنده اما سعی کرده است تمام ابعاد حقوق محیط‌زیست را مدنظر قرار دهد و با ممنوعیت تخریب محیط‌زیست و منابع طبیعی به صورت کلی، به حفظ پاکیزگی آب و جلوگیری از آلودگی آن، جلوگیری از آلودگی خاک و آلودگی هوا، جلوگیری از آلودگی‌های شیمیایی و آلاینده‌های هسته‌ای و بحث ممنوعیت شکار و صید به صورت غیر مجاز اهتمام ورزیده است (Houshmand Firouzabadi, 2019).

- مفهوم ارزیابی آثار محیط‌زیست

مقام‌های دولتی، معمولاً هنگام تصمیم‌گیری در مورد اقدام‌های مهم با وظیفه‌ای خطیر روبه‌رو هستند. از این رو لازم است تا به جنبه‌ها و آثار مختلف سیاسی، اجتماعی، محیط‌زیست و قانونی آن دقت کنند. توجه به ابعاد گوناگون و تحلیل آثار محیط‌زیست

- هدف از اجرای طرح‌های ارزیابی اثرات محیط‌زیست

ارزیابی اثرات محیط‌زیست دیدگاهی اجرایی در جهت توسعه‌پایدار است، دیدگاهی مبنی بر این که همه چیز در محیط‌زیست و با محیط‌زیست به پایداری می‌رسد. در این نظام هر نوع فعالیت مانند فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیست و غیره با یکدیگر مرتبط بوده و به هم پیوند می‌خورند. ارزیابی اثرات محیط‌زیست یکی از مناسب‌ترین معیارهای توسعه‌پایدار و مدیریت محیط‌زیست است، بنابراین باید در قالب الزامات قانونی قرار بگیرد و اجرا شود (Hosseinzadeh et al., 2016). هدف از اجرای طرح‌های ارزیابی اثرات محیط‌زیست، تعیین اثرات محیط‌زیست ناشی از اجرای پروژه و ارزیابی راهکارهای فنی و مدیریتی جهت کاهش اثرات نامطلوب ارائه طرح، ارتقای کیفی کود کمپوست تولید شده توسط کارخانه کمپوست با انجام هر چه بهتر و کامل‌تر، حفظ محیط‌زیست و جلوگیری از تخریب منابع طبیعی منطقه، ارتقاء سطح بهداشت جامعه، تعیین چارچوب اقتصادی طرح و ارزیابی راهکارهای اقتصادی فنی و مدیریتی برای اجرای بهینه طرح‌های پیشنهادی مصوب می‌باشد.

- رویکرد دیوان بین‌المللی دادگستری به تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست

زمانی که در حقوق بین‌الملل سخن از «ماهیت» حقوقی تعهدها به میان می‌آید، منظور آن است که تعهد مدنظر در کدام یک از قالب‌های به رسمیت شناخته شده منابع حقوق بین‌الملل یعنی معاهده، عرف و یا اصل کلی حقوق قرار گرفته است تا از این طریق وصف الزام‌آور حقوقی بیابد. تعهد به ارزیابی محیط‌زیست یکی از مفاهیم نوین حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است. از این رو، در رابطه با منبع بیان این تعهد و درجه الزام‌آوری حقوقی آن بحث و اختلاف نظر وجود دارد. همچنین در باب «محتوای» این اصل، یعنی نوع اقدام‌های عینی که بر دولت‌ها تحمیل می‌کند و حدود و ثغور آن، ابهام‌هایی مطرح می‌شود. از این رو، رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان منبعی فرعی در منابع حقوق بین‌الملل که می‌تواند در تفسیر و تبیین قلمروی اجرایی و ابعاد گوناگون تعهدهای حقوقی موثر باشد، در مرتفع ساختن ابهام‌های مطروحه در خصوص این قاعده راهگشا خواهد بود.

- ماهیت حقوقی تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست

دیوان بین‌المللی دادگستری در برخی از قضایای خود به ماهیت و جایگاه حقوقی تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست توجه کرده است. طرح جدی ماهیت ارزیابی آثار محیط‌زیست در رویه دیوان، به رای این مرجع مهم قضایی بین‌المللی در قضیه کارخانه خمیر کاغذ برمی‌گردد. مبنای این اختلاف، اعتراض آرژانتین به صدور مجوز ساخت کارخانه‌های خمیر کاغذ در ساحل رود اروگوئه بود که مرز بین دو کشور آرژانتین و اروگوئه را تشکیل می‌داد. بعد از این که کمیسیون مشترک رودخانه اروگوئه در حل اختلاف میان دو کشور ناکام ماند، آرژانتین دعوا را در دیوان مطرح کرد. قضیه کارخانه خمیر کاغذ، گامی روبه جلو در توسعه حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است (Pine, 2010)، زیرا دیوان در این قضیه صراحتاً تعهد به ارزیابی آثار محیط‌زیست را به عنوان یک رویه که در سال‌های اخیر توسط دولت‌ها بسیار مورد پذیرش قرار گرفته، به نحوی که می‌تواند به عنوان یک قاعده حقوق بین‌الملل عام باشد، به رسمیت شناخت. به بیانی دیگر، دیوان عنصر مادی تشکیل قاعده ارزیابی آثار محیط‌زیست را مورد تأیید قرار داد و به این ترتیب اعمال ارزیابی آثار محیط‌زیست را «در جایی که خطری از فعالیت صنعتی وجود دارد که ممکن است اثر منفی قابل توجهی در بعد فرامرزی، به خصوص در منابع مشترک، ایجاد کند»، ضروری دانست. در دهه‌های گذشته محیط‌زیست و تاثیر فعالیت‌های انسانی به خصوص در نواحی مرزی مورد توجه جدی قرار گرفته است. به طوری که کشورها جهت همکاری در سطح بین‌المللی و ایجاد قواعد و مقررات حقوقی مبادرت به تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی نمودند که از جمله آن‌ها می‌توان به کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست مرزی (کنوانسیون اسپو) و پروتکل مربوط به پیمان قطب جنوب در مورد حفاظت از محیط‌زیست (پروتکل قطب جنوب) اشاره کرد (Ghetto, 2013). با توجه به اهمیت کنوانسیون اسپو در ارزیابی اثرات محیط‌زیست فرامرزی در این مقاله به بررسی و تشریح این کنوانسیون پرداخته می‌شود.

- کنوانسیون اسپو

گرچه در دوره گذار به هزاره جدید، در حقوق بین‌الملل عرفی، حمایت اندکی از بحث ارزیابی تاثیرهای محیط‌زیستی فرامرزی شده است، به تازگی، حمایت‌ها به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش

به طور گسترده در دکترین پذیرفته شده است به نظر می‌رسد که استدلال دیوان دادگستری بین‌المللی در پرونده کارخانه خمیرسازی، حقوق‌دانان را متقاعد کرده است. با توجه به اهمیت ارزیابی اثرات محیط‌زیست به خصوص در نواحی مرزی دولت‌ها خواستار تشکیل کمیته‌هایی به منظور بررسی اثرات محیط‌زیست فعالیت‌های انسانی با توجه به توسعه فعالیت‌های اقتصادی شدند. اعلامیه کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط‌زیست و توسعه گام مهمی در این زمینه بود که در سال ۱۹۷۲ در استکهلم برگزار شد. طبق اعلامیه مذکور کشورها موافقت کردند که به حقوق محیط‌زیستی یکدیگر احترام بگذارند. این امر منجر به تصویب چندین پروتکل و کنوانسیون برای مدیریت، کنترل یا کاهش اثرات محیط‌زیست مرزی شد که در جدول (۱) خلاصه‌ای از اقدامات صورت گرفته بیان شده است.

پیدا کرده‌اند. به عنوان نمونه در اختلافی که بر سر کارخانه خمیرسازی در مجاورت رودخانه اروگوئه در گرفته بود، طرفین که کشورهای اروگوئه و آرژانتین بودند، اعتقاد داشتند که براساس تعهدات مندرج در حقوق بین‌الملل، کشورها باید در مورد اقدام‌هایی که تاثیرهای منفی فرامرزی دارند، ارزیابی تاثیرهای محیط‌زیستی را در نظر بگیرند. آنها فقط درباره نحوه انجام ارزیابی با یکدیگر اختلاف نظر داشتند (Ramazani, Qawamabadi & Zare, 2021). در این رابطه، دیوان دادگستری بین‌المللی در مقام رسیدگی به اختلاف بیان داشت که در حال حاضر مقرراتی به وجود آمده و در میان کشورها مقبولیت پیدا کرده‌اند. این مقررات در شرایط کنونی و بنابر حقوق بین‌الملل عمومی الزام‌آور هستند. این الزام به معنای ارزیابی تاثیرهای محیط‌زیستی در شرایطی است که برخی از اقدام‌ها می‌توانند تاثیرهای فرامرزی بسیار منفی داشته باشند. این دیدگاه

جدول (۱): خلاصه‌ای از کنفرانس‌های محیط‌زیست تشکیل شده

سال	عنوان کنفرانس	موضوع کنفرانس
۱۹۷۲	کنفرانس استکهلم	مسئولیت دولت‌ها در احترام به محیط‌زیست یکدیگر
۱۹۷۵	کنفرانس امنیت و همکاری در اروپا	درخواست اعضا جهت انجام فعالیت‌هایی در زمینه EIA از کمیسیون اقتصادی اروپا و تشکیل گروهی در زمینه ارزیابی اثرات محیط‌زیست مرزی
۱۹۸۷	-	تشکیل گروهی تحت حمایت برنامه محیط‌زیست سازمان ملل که مأمور فراهم آوردن اصول اساسی ارزیابی اثرات محیط‌زیست مرزی شد
سپتامبر ۱۹۸۷	-	برگزاری سمیناری جهت تهیه چارچوب همکاری اثرات محیط‌زیست مرزی
از اکتبر ۱۹۸۸ تا سپتامبر ۱۹۹۰	-	ایجاد کارگروه مذاکره جهت تهیه چارچوب همکاری اثرات محیط‌زیست مرزی که در این دوره ۶ بار تشکیل جلسه دادند
فوریه ۱۹۹۱	-	امضا کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست مرزی (اسپو)

پیشگیرانه همچنین کاهش و نظارت بر اثرات زیان‌بار محیط‌زیست در محدوده مرزی اقدام کنند. ماده ۱ تا ۲۰ کنوانسیون به بیان اصطلاحات تصمیم‌گیری و تجزیه و تحلیل نهایی اثرات محیط‌زیست پروژه می‌پردازد.

از زمان تصویب و اجرایی شدن کنوانسیون اسپو، این کنوانسیون دو بار مورد اصلاح و تجدیدنظر قرار گرفت که اصلاحیه اول آن در ۲۷ فوریه سال ۲۰۰۱ تصویب و در تاریخ ۲۶ اوت ۲۰۱۴ به اجرا گذاشته شد. اصلاحیه دوم این کنوانسیون در سال ۲۰۰۴ تصویب شد و در تاریخ ۲۳ اکتبر ۲۰۱۷ نیز به اجرا درآمد. یکی از مهم‌ترین موادی که در اصلاحیه کنوانسیون بیان شده بود، حق شرکت کشورهای غیر عضو اتحادیه اروپا و عضو سازمان ملل در

کنوانسیون اسپو در ۲۵ فوریه، سال ۱۹۹۱، توسط ۲۹ کشور در فنلاند امضا شد و در تاریخ ۱۰ سپتامبر ۱۹۹۷ به اجرا درآمد. این کنوانسیون در ماه می ۲۰۰۱ توسط ۳۵ کشور و انجمن اروپایی تصویب شد (Tesli & Husby, 1999).

کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط‌زیست در سال ۲۰۱۱، بیستمین سالگرد تصویب خود را جشن گرفت و اولین پروتکل ارزیابی اثرات محیط‌زیست را در ژنو تصویب کرد. کنوانسیون اسپو شامل یک مقدمه، بیست ماده و هفت ضمیمه است. مقدمه کنوانسیون اهداف ارزیابی‌های اثرات محیط‌زیست فرامرزی را مشخص می‌کند و بیان می‌دارد که طرفین باید برای تقویت همکاری جهت ارزیابی تاثیرات محیط‌زیست مرزی، اهمیت توسعه سیاست‌های

کنوانسیون پیشنهاد شد و همان گونه که در ماده ۱ پاراگراف (ششم)، (هفتم) و (بخش هشتم) تعریف شده است. پاراگراف (هفت) بسیار مهم است: «تاثیر به معنی هر اثر ناشی از فعالیت‌های انجام شده بر محیط‌زیست شامل سلامت و ایمنی انسان، گیاهان، جانوران، خاک، هوا، آب، آب و هوا، چشم‌انداز تاریخی و بناهای تاریخی و یا دیگر ساختارهای فیزیکی و یا تعامل میان این عوامل. این شامل تاثیر بر میراث فرهنگی و شرایط اجتماعی و اقتصادی ناشی از تغییرات آن عوامل نیز می‌شود». در پاراگراف بعدی می‌گوید تاثیر فرامرزی «به معنی هرگونه تاثیر نه منحصر از طبیعت جهانی، بلکه در منطقه تحت صلاحیت یک طرف، ناشی از فعالیت‌هایی که منشا فیزیکی آن به طور کامل یا بخشی از آن تحت صلاحیت طرف دیگر قرار دارد». پروتکل اصلاحی ۱۹۹۲ کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی خسارت آلودگی نفتی ۱۹۶۹ در حادثه تانکر نفتی توری کانیون در سال ۱۹۶۷، از آن جایی که درباره جبران خسارت آلودگی نفتی پیشرفت و تحولی در مقررات بین‌المللی ایجاد نشده بوده، نیاز به ایجاد یک راه حل بین‌المللی برای جبران خسارت قربانیان در صورت بروز آلودگی نفتی ضروری به نظر می‌رسید، لذا برخی از کشورهای عضو سازمان بین‌المللی دریانوردی در کنفرانسی که سازمان مذکور در ۲۹ نوامبر ۱۹۶۹ در بروکسل برگزار کرده بود با آگاهی از خطرات آلودگی ناشی از حمل جهانی نفت از طریق دریا به صورت فله و با اعتقاد به ضرورت حصول اطمینان از وجود غرامت کافی برای اشخاصی که از آلودگی ناشی از نشت یا تخلیه نفت از کشتی زیان می‌بینند و با میل به تنظیم قواعد و رویه‌های بین‌المللی متحدالشکل به منظور حل مسایل مسئولیت و ارایه غرامت کافی، کنوانسیون با عنوان «کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی خسارت ناشی از آلودگی نفتی» را تصویب کردند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، جلوگیری از ورود ضرر به محیط‌زیست است، چرا که اغلب ضررها جبران‌ناپذیرند و در روش‌های جبران این گونه صدمات، محدودیت‌های ذاتی وجود دارد. در راستای نیل به این هدف، اصول و قواعد محیط‌زیست متعددی شکل گرفته است که بسته به تکرار در رویه دولت‌ها و اسناد بین‌المللی، بار الزام متفاوتی ایجاد می‌کنند. از جمله این موارد، ارزیابی اثرات محیط‌زیست برای فعالیت‌ها و پروژه‌های

این کنوانسیون بود. در حالت کلی با بررسی مواد کنوانسیون اسپو می‌توان برخی از مهم‌ترین بخش‌های این کنوانسیون را، اطلاع‌رسانی کشورهای پایین‌دست از آسیب احتمالی، تهیه اسناد مربوط به ارزیابی اثرات محیط‌زیست، مذاکره بین کشورهای درگیر و تصمیم‌گیری در مورد اجرای پروژه دانست (Marsden, 2011). هدف کنوانسیون، مدیریت چنین وضعیت‌هایی از طریق همکاری بین کشورها قبل از هرگونه اقدامی است. این ارزیابی باید به‌نحو غیرتبعیض‌آمیز برای همه پروژه‌های تحت شمول کنوانسیون اعمال شود. برای کارکرد صحیح این کنوانسیون، دولت‌ها باید شیوه‌ای از آیین‌های ارزیابی اثرات محیط‌زیست ملی را داشته باشند که اجازه ورود بازیگران خارجی را بدهد. در ضمیمه ۱ کنوانسیون، فهرست فعالیت‌هایی که نیازمند انجام ارزیابی است، فهرست شده و فرض کنوانسیون این است که دارای اثر محتمل مضر فرامرزی مهم‌اند و باید فرایند ارزیابی آن‌ها آغاز شود. اگر دولت منشأ، ارزیابی را آغاز نکند، دولت‌های نگران از موضوع باید بحث کنند که آیا ارزیابی انجام گیرد یا خیر. اگر بحث به نتیجه نرسد، هر دولت حق درخواست تشکیل کمیسیون تحقیق را دارد که در آن تیمی از کارشناسان نظر می‌دهند که فعالیت مورد بحث اثر فرامرزی مضر مهم دارد یا خیر. در خصوص فعالیت‌های فهرست نشده در ضمیمه ۱، در اوضاع و احوال معمولی لازم نیست ارزیابی اثرات محیط‌زیست صورت گیرد، مگر این که اثبات شود شرایط خاصی وجود دارد.

در این جا باید به کنوانسیون سازمان ملل متحد در زمینه ارزیابی اثرات محیط‌زیست فرامرزی (کنوانسیون اسپو) اشاره کنیم. این کنوانسیون، اگرچه کنوانسیون در خصوص مسئولیت نمی‌باشد، اما به موضوع خسارت محیط‌زیست و جبران خسارت آن می‌پردازد. هدف این کنوانسیون از ارزیابی تاثیرات محیط‌زیست یک فعالیت فراتر رفته و جنبه پیشگیرانه به خود گرفته و از دولت‌ها می‌خواهد به طور انفرادی یا جمعی تمامی اقدامات ممکن و مؤثر را برای پیشگیری، کاهش یا کنترل تاثیرات مخرب محیط‌زیست فرامرزی به کار گیرند. یک تعهد عمومی در زمینه پیشگیری نیز در ماده ۲ پاراگراف ۱ مطرح شده است: «طرفین باید به صورت فردی یا به طور مشترک، تمام اقدامات مناسب و مؤثر برای جلوگیری، کاهش و کنترل تاثیرات جانبی قابل توجه فرامرزی محیط‌زیست را از فعالیت‌های صورت گرفته انجام دهند». آن چه بیشتر قابل توجه است، این که تعهد پیشگیری به آسیب به محیط‌زیست اشاره دارد؛ همان طور که در عنوان

محیط‌زیست به نسبت سایر مفاهیم حقوق بین‌الملل محیط‌زیست را شاید بتوان در شکلی بودن تعهد مذکور جست‌وجو کرد که طبیعتاً در مقایسه با تعهدات ماهوی با مقاومت کمتری از سوی کشورها مواجه می‌شود. این تعهد، انجام تشریفاتی را مقرر می‌دارد، اما ماهیت و محتوای آن را به تفصیل مشخص نمی‌کند. به طور کلی از دهه ۷۰ این موضوع به وضوح آشکار گردید که قلمرو منفعت عمومی نسبت به منافع خصوصی ارجحیت و برتری دارد؛ و به همین سبب قوانین و مقررات ملی حامی مالکیت خصوصی و بالتبع منافع خصوصی به‌ویژه در حوزه روابط همجواری به سمت حمایت از منافع عمومی گرایش پیدا کرد. در سطح بین‌المللی تنظیم این اصل در اعلامیه استکهلم می‌تواند به عنوان نوعی حاکمیت تازه در قلمرو جدید تفسیر گردد؛ و توسعه تعهدات دولت‌ها نسبت به مناطقی که تحت صلاحیت ملی هیچ دولتی نیستند نشانگر حرکت به سمت یک منفعت مشترک است. تنظیم معاهدات چند جانبه متعدد درباره حفاظت از محیط‌زیست چنین منفعت مشترکی را مورد شناسایی قرار داده و تعهداتی را بر دوش دولت‌های عضو می‌گذارد و هیچ‌گونه امتیاز مستقیمی به آنها نمی‌دهد (Raisi, 2010). پس تعهد به مراقبت اقتضاء می‌کند تا دولت‌ها از آلودگی‌های فرامرزی پیشگیری کنند. البته این به این معنا نیست که تضمین دهند که هیچ‌گونه خسارت محیط‌زیستی به سایر دول وارد نشود. تعهد دولت‌ها در این خصوص یک تعهد به وسیله است که بر اساس آن تدابیر کافی برای پیشگیری از خسارات فرامرزی اتخاذ می‌شود (DeSadler, 2004).

کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد آثار فرامرزی فعالیت‌های صنعتی، هلسینکی ۱۹۹۲: بر اساس این کنوانسیون، فعالیت خطرناک فعالیتی است که در آن یک یا چند ماده خطرناک به میزان بیشتر از مقادیر ذکر شده در پیوست آن وجود داشته باشد که می‌تواند موجب تأثیرات فرامرزی گردد. این کنوانسیون همچنین، تعهد کلی برای پیشگیری از بروز آسیب به افراد محیط‌زیست را مورد تأکید قرار داده و به تعهدات مشاوره، تبادل اطلاعات و اقدامات تقنینی، اجرایی و مالی اعضا برای آمادگی مقابله با حوادث اشاره می‌نماید. «فعالیت‌های خطرناک» به شیوه‌ای متفاوت، همان‌طور که در پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل تعریف شده‌اند، در ماده (۱) (ب) آمده است: «هر گونه فعالیتی که در آن یک یا چند ماده خطرناک که قادر به ایجاد اثرات فرامرزی است به مقدار و یا بیش از مقدار آستانه ذکر شده

پیشنهادی کشورهاست که بر محیط‌زیست دولت‌های دیگر تأثیر دارد.

هر چند عدم قید اصول محیط‌زیست در قراردادهای نفتی شرط صحت قرارداد محسوب نمی‌شود اما، اولاً قرارداد نفتی را منطبق با فرض مقرر در فرضیه دوم به دلیل عدم مطابقت متن قرارداد با هدف آن که از نوع تعهد به نتیجه است به قراردادی معیوب و ناقص مبدل می‌سازد و ثانیاً عدم قید اصول محیط‌زیست به این دلیل باعث سقوط تعهدات محیط‌زیست نمی‌شود که تأثیری بر مسئولیت‌های طرفین قرارداد در رعایت مقررات محیط‌زیست اعم از بخش‌های بالادستی و پایین‌دستی ندارد، چرا که حتی در مسئولیت خارج از قرارداد، هرگاه فعل یا ترک فعلی باعث پدید آمدن زبانی شود که زیان و خسارت مذکور را بتوان مستند به فعل یا ترک فعل طرف یا طرفین قرارداد نفتی نمود، طرفین قرارداد ملزم به رفع خسارات و جبران زیان وارده می‌باشند. با این وجود علی‌رغم اینکه عدم درج اصول محیط‌زیست در قراردادهای نفتی تأثیری بر مسئولیت‌های طرفین قرارداد در رعایت مقررات محیط‌زیست ندارد اما به دلیل مشخص نشدن حدود و مسئولیت‌های طرفین به‌ویژه در امور مربوط به پیشگیری از آلودگی نفتی، زیان‌آور محسوب می‌شود چرا که قراردادهای نفتی اسناد لازم‌الرعایه‌ای هستند مشتمل بر حقوق و تعهداتی که بین اشخاص حقیقی یا حقوقی اعم از داخلی و یا خارجی برای اجرای پروژه نفتی تنظیم شده و طرفین خود را مقید به اجرای آن می‌دانند. به عبارت دیگر ضرورت دارد در قرارداد مهمی همچون قرارداد نفتی، مسئولیت‌های هر یک از طرفین قرارداد با قید زمان‌بندی و نیز ضمانت اجرای مشخص در آن معین گردد. تصریح به مسئولیت هر یک از طرفین قرارداد در رعایت مقررات محیط‌زیست در قراردادهای نفتی، به معنای به رسمیت شناختن زیان‌دیده احتمالی، مشخص ساختن مسئولیت آلوده‌کننده و از همه مهمتر تسهیل فرآیند دادرسی به نفع زیان‌دیده و احقاق حقوق وی از لحاظ دریافت غرامت و یا اعاده به وضع سابق است چرا که با تصریح به مسئولیت کارفرما و یا شرکت پیمانکار نفتی در متن قرارداد، قابلیت استناد و توسل به آن در محاکم به عنوان یکی از ادله اثبات دعوی به هنگام احراز تقصیر آلوده‌کننده فزونی می‌گیرد.

دیوان بین‌المللی حقوق دریاها به صراحت و دیوان بین‌المللی دادگستری با مسامحه تعهد مزبور را دارای وصف عرفی دانسته‌اند. تسریع در دریافت وصف عرفی برای ارزیابی اثرات

مادی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست محسوب می‌شود و دارای وضعیت مستقلی در حقوق موضوعه بین‌المللی است. تاکید مداوم دیوان بین‌المللی دادگستری بر اصل استفاده غیر زیان‌بار از سرزمین نقش محوری دارد و هویت و ارزش اصل مزبور را آشکار می‌سازد. تعهد و تکلیف فوق بخشی از بدنه قواعد حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است. اعلامی بودن اسناد محیط‌زیستی شناسایی کننده این اصل خدشه و خللی به ماهیت عرفی آن وارد نمی‌آورد. تلقی اصل استفاده غیر زیان‌بار از سرزمین به عنوان یک قاعده عرفی جایگاه این اصل را نسبت به سایر اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست برجسته می‌کند و تعهد دولت‌ها نسبت به الزام‌آور بودن مفاد آن و رعایت این اصل در روابط فرامرزی تحکیم و تقویت می‌کند. اصل استفاده غیر زیان‌بار از سرزمین، اصل پیشگیری، اصل همکاری برای مبارزه با آلودگی‌های فرامرزی ترجمان تبادل منظم اطلاعات بین کشورهای ذینفع در اداره منابع طبیعی‌شان است که در بطن چارچوب کلی قواعد اطلاع‌رسانی، مشورت قبلی در خصوص فعالیت‌های بالقوه زیان‌بار بر محیط‌زیست و رای مرزهای ملی و اصل استفاده منصفانه و مدیریت منابع طبیعی مشترک بین دول ذینفع وجود دارد که بایستی به نحو احسن مورد توجه قرار گیرند. فعالیت‌ها و اقدامات دولت در برخی اوقات تعمداً موجب تخریب و آلودگی محیط‌زیست می‌شود و در زمانی دیگر در اثر اقدامات و اعمال منع نشده سبب ورود خسارتی می‌شود. اما در بعضی اوقات فعالیت‌های مخرب برای محیط‌زیست از ناحیه بخش خصوص و غیر دولتی است.

زمانی لزوم قید اصول محیط‌زیست در قراردادهای نفتی از مرحله نظر به عمل تبدیل می‌شود که قادر باشیم ضرورت و نیز اشتراک منافع حاصله از اجرای آن را برای طرفین قرارداد تبیین و به کار بندیم. منافی که از یکسو کارفرما با اجتناب از آلودگی نفتی و تخریب محیط‌زیست و پایداری مخازن نفتی از آن منتفع خواهد شد و از طرف دیگر شرکت‌های نفتی با ملزم نبودن به پذیرش شروط یک‌جانبه و تحمیلی در قرارداد و همچنین برخورداری از تسهیل در اقامه دادخواهی و فرآیند دادرسی عادلانه از آن سود خواهد برد. از سوی دیگر برای کاهش آلودگی نفتی می‌بایست اصول محیط‌زیست در هر دو بخش بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت به دقت در قراردادهای نفتی و یا ضمایم آن متناسب درج و مورد عمل قرار گیرد. بدیهی است در بخش بالادست که مراحل مربوط به اکتشاف، بهره‌برداری و تولید نفت را شامل

در ضمیمه I استفاده شده باشد». هم چنین در ماده ۱(ج) در مورد عناصر «محیط زیست» که ممکن است اثرات فرامرزی جانبی داشته باشند آمده است: «اثر به معنی هرگونه نتیجه نامطلوب مستقیم یا غیرمستقیم، فوری و یا با تاخیر ناشی از یک حادثه صنعتی بر موارد زیر است (از میان چیزهای دیگر): الف. انسان، گیاهان و جانوران. ب. خاک، آب، هوا و چشم‌انداز، ج. تعامل بین عوامل (الف، ب و د) دارایی‌های مادی و میراث فرهنگی، از جمله بناهای تاریخی». کنوانسیون هلسینکی در ماده ۲ (۱) هم‌چنین به تعریف آلودگی پرداخته است؛ نه خسارت.

این ماده اشعار دارد: «انتشار مواد یا انرژی به درون دریا که موجب بروز خطر برای سلامت بشری، آسیب به منابع زنده و اکوسیستم دریایی، ایجاد اختلال در کاربری‌های قانونی از دریا همانند ماهی‌گیری، برهم زدن کیفیت آب دریا می‌شود»، که البته این تعریف همانند تعریفی است که در کنوانسیون حقوق دریاها آمده است و این سوال را مطرح می‌کند که منظور از مواد یا انرژی‌هایی که موجب بروز مسئولیت یا خطر می‌گردند چیست؟ در ماده ۳ (۱) این کنوانسیون مجموعه‌ای از تعهدات کلی برای پیشگیری از آسیب به انسان و محیط‌زیست را بیان نموده است: اقدامات «پیشگیری، آمادگی و پاسخ، از جمله اقدامات بازسازی باید با هدف کاهش میزان و شدت حوادث و کاهش اثرات آنها به کار گرفته شوند». بر تعهدات معمول از مشاوره و تبادل اطلاعات با دولت آسیب‌دیده، کشورهای عضو باید اقدامات قانونی، نظارتی، اجرایی و مالی مناسب را برای پیش‌گیری، آمادگی و پاسخ به حوادث صنعتی ماده (۴) انجام دهند. ماده ۱۳ درخواست همکاری برای حمایت از تلاش‌های بین‌المللی برای شرح قوانین، ضوابط و روش‌ها در زمینه مسئولیت و تعهد را دارد.

از طرف دیگر تعهد دولت‌ها در قبال حفاظت از محیط‌زیست در ورای قلمروی ملی که تحت صلاحیت هیچ دولتی نیست می‌تواند به عنوان تعهد دولت در مقابل جامعه بین‌المللی در کل تلقی گردد. به نظر می‌رسد بتوان به این تعهد لاقفل در تئوری جنبه‌ی عام‌الشمول داد با وجود این که طرح دعوا به نمایندگی از طرف جمع همچنان در حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته نشده است. تبلور اصل استفاده غیر زیان‌بار از سرزمین در اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم مبین تعادل بین حق دولت‌ها در توسعه یافتن و تکلیف و تعهد آنها در عدم ورود خسارت به محیط‌زیست در ورای مرزهای ملی است این اصل در کنار سایر اصول جزء اصول

شهرها و غیره بخشی از بزرگترین معضلاتی است که قوه مجریه باید اقدام عاجلی در جهت بهبود آنها صورت دهد. پاسخ‌ها و راه‌حل‌های موقت و مسکن شاید در کوتاه مدت مفید باشند اما بی‌تردید در بلند مدت کارساز نخواهند بود. محور اصلی اصل مشارکت محیط‌زیستی معطوف به بازیگران غیر دولتی است. زیرا، بدون دخالت ایشان عملاً این اصل مفهوم خود را از دست خواهد داد. نقش‌دهی به این بازیگران عموماً در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست از اهمیت زیادی برخوردار است. زیرا، می‌تواند به خوبی در دو فرآیند تصمیم‌سازی محیط‌زیستی و توسل به مراجع قضایی مشارکت نمایند. اطلاعات تخصصی بعضی از سازمان‌های غیردولتی محیط‌زیستی منبع مفیدی برای تنظیم و تدوین برنامه‌ها و سیاست‌های محیط‌زیستی تلقی می‌شود که از آن جمله می‌توان به تجربیات و همکاری این سازمان‌ها برای انجام مطالعات مربوط به ارزیابی آثار محیط‌زیست اشاره کرد. مشارکت این سازمان‌ها در فرآیند توسل به مراجع قضایی نیز حائز اهمیت است. زیرا، این سازمان‌ها غالباً به‌عنوان مدافعان واقعی محیط‌زیست در مراحل مختلف دادرسی، اعم از این که مستقیماً و یا با واسطه طرف دعوا باشند، ظاهر می‌شوند. فعال‌سازی و مشارکت این نهادها در تحقق هدف اصلی اصل پنجاهم قانون اساسی (حفاظت از محیط‌زیست) موثر و می‌تواند نویدبخش به زمامداری محیط‌زیستی و مردم‌سالاری مشارکتی باشد. ایجاد مکانیسمی در قلمرو کلیه کشورها که برای هر یک از شهروندان این امکان را فراهم آورد که در صورت مشاهده مشکلات محیط‌زیست و ورود صدمات محیط‌زیست امکان طرح دعوا در محاکم را داشته باشند. تاسیس کمیسیونی برای نسل‌های آینده در قلمرو هر دولت که صلاحیت اتخاذ سیاست‌هایی در راستای محیط‌زیست داشته باشد. تعیین نماینده‌ای رسمی که حافظ منافع کل نسل‌ها باشد، منافع نسل‌های آینده را به طور موثرتری حفظ خواهد نمود. برپایی همایش‌های تخصصی و علمی پی در پی در زمینه حفاظت از حقوق نسل‌های آینده در سطوح ملی و بین‌المللی.

می‌شود، دولت‌های صاحب مخزن با دارا بودن صلاحیت سرزمینی مسئولیت تهیه و تنظیم قرارداد نفتی را به عهده دارند که می‌بایست اصول محیط‌زیست را در مراحل اکتشاف، بهره‌برداری و تولید از حیث مسئولیت و تعهدات طرفین، چگونگی جبران خسارت، تضمین‌های مناسب به انضمام ارزیابی و نظارت در قرارداد را قید و اجرا نمایند و در بخش پایین‌دست که مشتمل بر عملیات مربوط به پالایش، حمل و نقل و پخش و فروش نفت است. شرکت‌های نفتی در هر مرحله از انتقال و پخش مواد نفتی با توجه به اصول حاکم به قراردادهای تجاری و اصول ناشی از حقوق بین‌الملل ملزم به قید اصول محیط‌زیست در قرارداد و رعایت استانداردهای محیط‌زیست مربوط به آن می‌باشند.

ورود بازیگران غیردولتی همچون شرکت‌های چند ملیتی در عرصه اقتصادی که اغلب فعالیت آنها متضمن خسارات بالقوه زیادی برای محیط‌زیست می‌باشد. بنابراین امکان تعقیب این بازیگران و جبران خسارات وارده به محیط‌زیست بایستی به صورت جدی دنبال گردد. به جهت اهمیت این موضوع برخی از اسناد بین‌المللی همچون کنوانسیون مربوط به مسئولیت متصدیان کشتی‌های اتمی، کنوانسیون مسئولیت مدنی خسارات آلودگی نفتی مسئولیت مسئولان تاسیسات و متصدیان کشتی‌ها و بیمه‌گران را لحاظ کرده‌اند. در این خصوص پیشنهادهایی نیز قابل طرح است که در زیر به آن اشاره می‌کنیم:

هر یک از قوای سه‌گانه به سهم خود می‌توانند نقش مهمی در به اجرا گذاشتن اصل مورد بحث بازی نمایند. تدوین مقررات عادی جهت اجرایی کردن این اصل و روزآمد ساختن مقرراتی که دیگر بازدارنده نیستند از جمله اقدامات بایسته قوه مقننه تلقی می‌شود. قوه مجریه با به اجرا گذاشتن دقیق مقررات مربوط به محیط‌زیست می‌تواند کمک شایانی به اجرایی کردن این اصل کنند. یکی از مهم‌ترین مصادیق این امر به اجرا گذاشتن اصول حقوق محیط‌زیست همچون اصل پیشگیری، اصل ارزیابی مقدماتی آثار محیط‌زیستی و سایر اصول که بیشتر مشکلاتی که جامعه ما با آن روبه‌رو است ناشی از عدم اجرای آنها می‌باشد. مشکلات مربوط به دریاچه ارومیه، تالاب انزلی، آلودگی کلان

فهرست منابع

Ali Oghli, S., Mian Abadi, H., & Merid, S. (2018). Transboundary Environmental Impact Assessment Convention (ESPO). The 13th National Conference on Watershed Sciences and Engineering of Iran

- and the 3rd National Conference on Protection of Natural Resources and Environment, Mohaghegh Ardabili University. (In Persian)
- Abdulahi, M. (2007). Criminal protection of the environment: reflection on the requirements of environmental criminal law. *Environmental Science Quarterly*, 5(1): 1-16. (In Persian)
- Barmaki, J. (2009). Negotiation guide in multilateral environmental agreements, Ministry of Foreign Affairs Publications, *Strategy Quarterly*, 22(96): 24-38. (In Persian)
- Col, S., Hasselström, L., Jönsson, I., Lindblom, E., & Söderqvist, T. (2022). Expert guidance for environmental compensation is consistent with public preferences—Evidence from a choice experiment in Sweden. *Land Use Policy*, 118(7): 61-72.
- Drenovak, M. (2016). Environmental impact assessment in Serbian legal system: Current issues and prospects for revision. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu—Časopis za pravne i društvene nauke*, 64(3): 117-129.
- Deng, Y., Xing, C., Xie, X., & Cai, L. (2022). The comprehensive study of the urbanization development and environmental damage response mechanism. *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, 36(12): 107-118.
- De Sadeleer, N. (2004). *Droit international et communautaire de la biodiversité*, Paris, Dalloz.
- Fan, W., Yan, L., Chen, B., Ding, W., & Wang, P. (2022). Environmental governance effects of local environmental protection expenditure in China. *Resources Policy*, 77(9): 276-285.
- Firozpur, K. (2020). Environmental impact assessment in marine areas outside of national jurisdiction. *Scientific-Research Journal of Oceanography*, 11(44): 115-125. (In Persian)
- Farhadi, S., & Razmi, M. (2017). *International Environmental Conventions*, first edition, Tehran: Dibagaran Cultural and Artistic Institute of Tehran. (In Persian)
- Faryadi, M. (2019). Selection of regulatory tools for environmental protection. *Parliament and Strategy*, 26(2): 119-146. (In Persian)
- Getu, M. (2013). Defiance of environmental governance: environmental impact assessment in Ethiopian floriculture industry. *Journal of Environmental Research and Management*, 44(1): 219-229.
- He, W., Tan, L., Liu, Z., & Zhang, H. (2020). Property rights protection, environmental regulation and corporate financial performance: Revisiting the Porter Hypothesis. *Journal of Cleaner Production*, 264(10): 121-136.
- Hosseinzadeh, E., Hajibagher Tehrani, S., Mollaie Tavani, S., & Mehr-Ali, A. (2016). Landfill Site Selection Using Environmental Impact Assessment Methods: Systematic review. *Hozan journal of Environmental Sciences*, 1(2): 9-22. (In Persian)
- Houshmand Firouzabadi, H. (2019). Civil liability due to environmental damage. *Scientific Research Journal of Medical Law*, 14(54): 183-213. (In Persian)
- Hakimzadeh Khoi, P., & Asadzadeh, K. (2019). The method of judicial proceedings and compensation for damages caused by oil pollution in the sea with an emphasis on the open sea. *Energy Law Studies*, 5(1), 21-41. (In Persian)
- Khalatbari, Y., Hermidas Bavand, D., Zare, A., & Porfashmi, A. (2021). Analysis of the concepts of pollution and damage in international environmental law. *Environmental Science and Technology Quarterly*, 23(5): 141-125. (In Persian)
- Kefai Far, M., & Mirzapur, M. (2021). Reviewing the environmental rights of the Caspian Sea with an emphasis on the Tehran Regional Environmental Convention. *Studies in political science. law and jurisprudence*, 7(4): 262-250. (In Persian)

- Marsden, S. (2011). The Espoo Convention and Strategic Environmental Assessment Protocol in the European Union: Implementation, Compliance, Enforcement and Reform. *Review of European. Comparative & International Environmental Law*, 20(1): 267-276.
- Mansoorkhani, F., Mir Abbasi, B., Asgarkhani, A., & Moradi, M. (2018). Investigating the nature and content of the right to the environment. *Iranian Political Sociology Monthly*, 1(4): 330-310. (In Persian)
- Navai Faizabadi, A., Alidadi, H., Najafpour, A., Denkou, M., Yazdani, M., Saqi, M., Shafii, M. (2016). Assessment of the environmental effects of composting factories in Iran - a review. *Journal of Environmental Health Research*, 2(1): 51-38. (In Persian)
- Ortega, J., Brouwer, R., & Aiking, H. (2021). Application of a value-based equivalency method to assess environmental damage compensation under the European Environmental Liability Directive. *Journal of Environmental Management*, 92(6): 1461-1470.
- Payne, Cymie R. (2010). Environmental Impact Assessment as a Duty under International Law: The International Court of Justice Judgment on Pulp Mills on the River Uruguay. *EJRR*, 1(3): 317- 324.
- Porhashmi, A., & Tayyabi, S. (2021). Beyond the hegemony of solidarity and the perspective of evolution and development of international environmental law. *International Legal Research*, 14(54): 96-75. (In Persian)
- Rashidi, M., savior, F., & Mashhadhi, A. (2021). Source of Commitment to Transboundary Environmental Impact Assessment in Turkey Gap Project. *Studies in Contemporary Comparative Law*, 12(22): 117-144. (In Persian)
- Rezaei, A., & Jalalian, A. (2017). The influence of the Stockholm Declaration of 1972 in the process of education and institutionalization of principles and concepts governing the environment in the field of international law. *Scientific Quarterly of Environmental Education and Sustainable Development*, 6(2): 83-100. (In Persian)
- Raisi, L. (2010). Examining the evolution of international liability due to environmental damages according to the Basel Convention. *Man and Environment*, 8(24): 55-62. (In Persian)
- Savaresi, A. (2017). Environmental Impact Assessment after the International Court of Justice decision in Costa Rica-Nicaragua and Nicaragua-Costa Rica: Looking backward, looking forward. *QIL, Zoom-in*, 42(1): 1-3. (In Persian)
- Salari, A. (2020). Assessment of transboundary environmental effects in international law. *Tehran University Public Law Studies Quarterly*, 50(4): 1331-1355. (In Persian)
- Sohaili Najafabadi, S., & Babakhani Jezi, M. (2021). International responsibility for environmental damage. *Studies in political science. law and jurisprudence*, 7(2): 174-194. (In Persian)
- Shah Hosseini, A., & Mashhadhi, A. (2017). Compensation for environmental damages based on the 2006 plan of the International Law Commission based on the principles of allocation of damages in cases of transboundary damage caused by dangerous activities. *Public Law Research*, 19(55): 141-165. (In Persian)
- Tesli, A. & Husby, S. (1999). EIA in a transboundary context: principles and challenges for a coordinated Nordic application of the Espoo convention. *Environmental Impact Assessment Review*, 19(1): 57-84.
- Takano, A. (2018). Due Diligence Obligations and Transboundary Environmental Harm: Cybersecurity Applications. *Laws*, 7(36): 1-12.
- Tavakoli, J. (2018). Caspian sea wastes from the perspective of international environmental law. *Qonun Yar scientific-legal quarterly*, 2(7): 156-140. (In Persian)

-
- Yang, T. (2019). The Emergence of the Environmental Impact Assessment Duty as a Global Legal Norm and General Principle of Law”, *HASTINGS LAW JOURNAL*, 70(1): 525-572.
- Ziyai, Y., & Rashidi, M. (2021). The nature and content of the obligation to assess environmental effects in the light of the international court of justice. *Legal Studies*, 13(3): 160-131. (In Persian)